

FEYZİ OSMAN HÜSAMZADE DİVANI'NDAKİ DİNİ KAVRAMLAR

Özlem ERCAN*

ÖZET

IV. Murad dönemi Divan şairlerinden Feyzî Osman Hüsamzade'nin tek eseri Divan'ıdır.

Bu çalışmada, Divan şairlerinin etkisi altında bulunduğu ve eserlerinde yoğun bir şekilde kullandığı dinî kavramlar üzerinde durulmuştur. Feyzî'nin şiirlerinde karşılaşılan dinî kavramlar I. Dinî Unsurlar (Allah, Ayet ve Hadisler, Peygamberler, Kâbe, Mescid-i Aksâ, Sahabîler), II. Dinî Terimler (Bayram, Cennet Varlıkları, Dua, Kur'an, Namaz), III. Ahiretle İlgili Unsurlar (Cennet-Cehennem, Kıyamet-Kevser), IV. Diğer Dinî Unsurlar (Din-İman, Kâfir-Müslüman; Ölüm) olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir. Her konu başlığı hakkında edebiyatımızdaki genel kanının yanında, Feyzî'nin şiirlerinden tespit edilen düşüncelerine yer verilmiş ve bunlar beyitlerle örneklendirilmiştir.

ABSTRACT

Religious Factors in Feyzi Hüsamzade's Divan

IV. Murad periods Divan poets Feyzi Osman Hüsamzade's only book is "Divan"

In our article religious effection effected Divan poets in Feyzi's poems we can see such religious factors are I. Religious items (God, verse of the Quran, record of a saying of the Prophet Muhammad, Kaaba, Mescid-i Aksa, Sahabi –who was one of the companions of the Prophet Muhammad-), II. Religious Terms (Bairam, Paradise Object, Pray, Quran, Namaz), III. About Ahret (Paradise-Hell, Doomsday, Kevser), IV. The Other Religious Items (Religious-Faith, non-Muslim-Muslim).

* Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

By this title which we explained on the top beside our Divan literature general wishes, Feysi's ideas was given in articles and all these ideas shown with couplet.

İçine aldığı toplumları aynı dairede birleştiren ve derinden etkileyen bir medeniyet olan İslâmiyet, sanatta, bilimde, toplumsal yaşamda ve düşünce hayatında etkili olduğu dönemlerde kabul gördüğü ülkelerde benzer edebiyatların ortaya çıkmasında etkin bir rol oynamıştır. Her yönüyle aynı dinin etkisinde olan bu edebiyatlar, aynı nazım şekillerini, aynı vezni, aynı temaları kullandılar. İslâm öncesi Türk Edebiyatı ise, dinsel özellikler taşısa da¹, dinî etki altındaki Arap ve Acem Edebiyatlarından çok farklı özellikler gösteriyordu. Türk topluluklarınca İslâmiyet'in benimsenmesinin ardından, Türk Edebiyatı apayrı bir çehreye büründü. Bu dönemden sonra Türk şiiiri kendi niteliğini bir kenara bırakarak, Arap ve Acem Edebiyatlarının ortak bir paydada birleştiği İslâmî Edebiyatı benimsedi. Bu benimseyiş sadece dilde, vezinde, edebî şekil ve türlerde değil, en önemlisi, Türk'ün hayata bakışında oldu. Türk şairi, artık düşüncesini, hissini o kalıplar çerçevesinde ifadeye mecbur kaldı.

Divan Edebiyatını dinî çerçeveden ayırmak mümkün değildir. Doğal olarak dinî eserlerin içine işlemiş bu öz, din dışı eserlerde dahi göz ardı edilemez. Çünkü Divan şiiirindeki âşık, sevgilisini anlatırken bile dinî birtakım unsurlardan yararlanır: Sevgilinin kara kaşları, önünde secde edilen bir mihrab; yüzü, Kur'an sayfası; yanak tüyleri, ayet; yanağındaki ben, Hacerü'l-esved; yaşadığı köy, mahalle ise onu sevenlerce tavaf edilen Kâbe'dir.

Divan şairinin dini ne şekilde benimsediği divanını oluştururken tuttuğu düzene de yansır. Zira divanda ilk sırayı tevhid alırken, sonra münacat ve na't gelir. Kaldı ki dinî olsun olmasın, her manzum ya da mensur esere Besmele ile başlanır.

Divan şiiiri, her ne kadar aynı malzemeyle, aynı cevherle şekillenen bir görünüm sergilese de şairin kaleminde ayrı bir ruh kazanır. Din de bu şekilde, Divan şiiirinin ortaya çıkışından beri yüzlerce, binlerce şiiire girmiş; ancak her şairin elinde ayrı bir dile dönüşmüştür.

XVII. yüzyıl şairlerinden Feyzî Osman Hüsânzade'nin Divan'ındaki dinî kavramlar dört ana başlık altında incelenmeye çalışılmıştır: I. Dinî Unsurlar; II. Dinî Terimler; III. Ahiretle İlgili Unsurlar ve IV. Diğer Dinî Unsurlar.

Kısaltmalar: K: Kaside, G: Gazel, Müs: Müseddes, İlk rakam sayfa, ikincisi şiiir ve diğeri de beyit numarasına işaret etmektedir.

¹ Arat, Reşit Rahmeti. *Eski Türk Şiiiri*, Ankara, 1991, s. 2-242.

I. DİNİ UNSURLAR

1. Allah:

Divan şiirinde sık sık karşımıza çıkan Allah unsuruna, her Divan şiirinde olduğu gibi Feyzî'nin şiirlerinde de rastlamak mümkündür. Divan'da, Allah'a samimî yakarışları içeren bir münacat yer almaktadır. Bununla beraber Feyzî, kasidelerinde övdüğü kişinin ömrü, devleti ve yakınları için dua eder, gazellerinde ise sevgilinin verdiği acılardan dolayı Allah'a sığınır, dertlerin bitmesini ister.

Feyzî'nin şiirlerinde tespit edilen Cenab-ı Hak için kullanılan isim ve sıfatlar, Esmâ-i Hüsnâ'ya göre aşağıya alınmıştır:

Âlim (Hakkıyla bilen.)

Hıfz-ı şem'i vücûdımı fenâ bâdından
Dâmen-i 'ismet-i kayyûm u 'Âlim u 'Allâm (K.117/2-32)

Allah (Varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere lâyık bulunan zatın özel ve en kapsamlı adı.)

Ben diyâr-ı gurbete gitdüm figân u âh ile
Gönlümü ısmarladum cânâ sana Allah ile (Müs. 133/6-3)²

Hakk (Fiilen var olan, mevcudiyeti ve ulûhiyeti gerçek olan.)

Lutf u ihsâna mahal merhamete lâıkdur
Senden özgeye gönül virmedi Hak tânikdur³ (7.Müs./14)

Hayy (Ebedî hayatla diri.)

İtnaba kılma Feyzî heves aç du'âya el
Pâyende ide ('ömr ü)⁴ devletün ol Hayy ü Müste'ân
(K.126/5-20)

Bunlar dışında, Kur'an-ı Kerim'de geçen; ancak Esmâ-i Hüsnâ çerçevesine girmeyen, Allah için kullanılan hitaplar da şunlardır:

² Gülnar (Ercan), Özlem. *Feyzî Osman Hüsamzade Divanı* (İnceleme Metin), (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1996.

³ Metinde "danık" olarak geçmektedir. Vezin gereği uzun ünlü gösterilmiştir.

⁴ Vezne göre fazla olmasına rağmen metinde geçmektedir.

Cenab-ı 'İzzet

Çarh-ı zâlim eyledi vaslı mübeddel firkate
Yeryüzinde sana üstünde Cenâb-ı 'İzzete (Müs.133/6-11)

Lâ-mekân (Mekansız)

Dergâh-ı pâdişâha irem dir ise eger
Hayr ile kısmet eyleye Hallâk-ı lâ-mekân (K.127/6-17)

Mevlâ (Dost, efendi, seyyid)

Mevlâ dahi ziyâde münâsib nasîb ide
Ahbâb u asdikası ile ola şâdmân (K.127/6-18)

Müste'an (Kendisinden yardım beklenen.)

Ehl-i kemâle bâb-ı 'atâsı küşâdedür
Var ide anı devlet ü 'izzetle Müste'ân (K.127/6-11)

Sübhan (Takdis ve tenzih olan)

Hadîm-i şer'-i Nebî peyrev-i Nu'mânuz biz
Bir yüzi kara kuluz bende-i Sübhânuz biz (K.117/2-34)

2. Ayet ve Hadisler:

Feyzî'nin bazı beyitlerinde ayet ve hadislere doğrudan yer verilmiştir.

Kani'üz rızkımıza "nahnü kasemnâ"⁵ okuruz
Cehdimüz var ise de emrüne fermânuz biz (K.118/2-59)

Zühd ü salâhı 'âleme virmişdi velvele
Memlû sadâ-yı 'adli ile kâh-ı "kün fe-kan"⁶ (K. 125/5-4)

⁵ Nahnü kaseмна: Biz taksim ettik. (Zuhuf, 43/32).

⁶ Kün fe-kan: Ol, hemen oldu. (Bakara, 2/117; Âl-i İmran 3/47, 59).

“Ve’ d duha”dur⁷ gün yüzün “ve’l-leyl”⁸ zülfün ey sanem
Kaşlarunla kadd-i mevzûnun durur “nun ve’l-kalem”⁹ (G. 177/67-1)

“Küllü şey’in hâlikün”¹⁰ söyler lisân-ı hâmile
Remz ider ‘âriflere sırr u salâdur topragum (G. 179/71-2)

Niceye hâdî olup buldı “sıratü’l-müstakîm”¹¹
Nicesi râh-ı dalâla düşdi gümrâh eyledi (G. 197/108-3)

Hadisler;

“La’anallahü yezîde ve ‘alâ men tebi’ah”¹²
Darb u Mervân sere bir şemşir-i gûyânuz biz (K. 119/2-64)

Çâr-yârun “radiy’allahü te’âla ‘anhüm”¹³
Yollarunda oluruz cümleye kurbânuz biz (K. 118/2-62)

Nakd-i ‘ömrüm oldı hayfâ râh-ı ‘isyânda telef
Bilmezem hâlüm n’olur ahir “afâ’llah mâ-selef”¹⁴ (G. 167/47-1)

3. Peygamberler:

a) Âdem:

Divan’da geçen peygamberlerden Âdem, Allah’ın yarattığı ilk insandır. Âdem’e ruh üfürüldükten sonra Allah, meleklerle ona secde etmelerini emretmiştir. Bütün melekler Âdem’e secde ettiği hâlde, bir melek (Azazil-Şeytan), kendisinin ateşten, Âdem’in ise topraktan yaratıldığını söyleyerek

⁷ Ve’ d duha: Geceye and olsun. (Duha, 93/1-5).

⁸ Ve’l-leyl: Kuşluk vaktine and olsun. (Duha, 93/1-5).

⁹ Nun ve’l-kalem: Kaleme ve kalemle yazdıklarına and olsun. (Kalem 68/1).

¹⁰ Küllü şey’in halikün illa vechehû: Onun yüzünden başka herşey yok olacaktır. (Kassas, 28/88).

¹¹ Sıratü’l-müstakim: Doğru yol. (Fatıha, 1/5).

¹² Allah Yezid’e ve onun tebasına lanet etsin.

¹³ Allah onlardan razı olsun.

¹⁴ Allah (bundan) öncekileri affetsin.

ona secde etmemiştir. Allah da şeytanı cennetten kovmuştur.¹⁵ Feyzî, Âdem'in cennetten kovulmasını şöyle dile getirir:

Sürübdür kûy-ı dilberden bizi dâne-i mansıbla
Felek şeytânı izlâl eyledi ayırdı cennetden (G.182/77-4)

b) Davud:

Davud, dört semavî kitaptan biri olan Zebur'un indirildiği peygamber olup, Yehuda ve İsrailoğulları'na kırk yıl hükmetmiş bir hükümdardır. Hz. Süleyman'ın babasıdır. Sesinin güzelliği ve gürlüğü ile meşhurdur.¹⁶

Çekerüz subh olıcak hançere-i Dâvudi
Nefes ü nâlede bir murg-ı hoş-elhânuz biz (K.119/2-69)

c) Eyyub:

İshak Peygamber'in torunu olan Eyyub, bütün dünya nimetlerine sahip olan biriydi. Allah, onu sınamak için malını mülkünü, sağlığını ve çocuklarını elinden aldığı hâlde Eyyub Peygamber, bütün bu cefalar karşısında bile sabrını korumasını bilmiş; Allah'a hiç isyan etmemiştir. Bu sınavı kazanınca topuğunu yere vurması ile yerden fişkıran suyla yıkanarak, vücudundaki tüm yaralardan kurtulmuştur. Divan Edebiyatında da sabrı konu edilir.¹⁷ Âşık, sabır bakımından kendini Eyyub'dan üstün görür:

Derd ü gam çekmede baş egmedi Eyyûba gönül
'Aşk kuyına düşüp benzedi meczûba gönül (Müs. 131/4-1)

ç) Hızır:

Nuh, Musa veya İskender zamanında yaşadığı düşünülen Hızır, İskender ile olan maceralarıyla Divan Edebiyatında yer almıştır. Efsaneye göre; Hızır, İlyas ve İskender zulumat ülkesindeki ab-ı hayatı aramaya başlarlar. Ancak İskender, bu ülkede yolunu kaybeder, Hızır ve İlyas'tan ayrı düşer. Hızır ve İlyas da geldikleri bir dere kenarında, yanlarında bulunan balığı yemeye niyetlenirken, Hızır'ın elinden damlayan su balığı canlandırır. O an Hızır ve İlyas, bu suyun ab-ı hayat olduğunu anlarlar ve bu sudan

¹⁵ Pala, İskender. "Adem", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, 1995, s. 18-20.

¹⁶ Pala, "Davud", y.z.e., s. 133-134.

¹⁷ Pala, "Eyyub", y.z.e., s. 174-175.

içerler. Ardından İskender’i aramaya çıkarlar. İskender’i bulduklarında geri dönerler; ancak dereyi bulamazlar. Hızır, edebiyatımızda ab-ı hayat, İskender ve zulumat ülkesiyle anılır.¹⁸ Hızır kelimesinin yeşillik anlamına gelmesinden dolayı, sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri arasında bir benzerlik kurulur:

Hatt-ı sebzün ki lebün üzre nümâyân olmuş
Hızrdur cây-gehi çeşme-i hayvân olmuş (G.163/39-1)

d) İbrahim:

İbrahim’in babası Azer, put yapıp satmakla geçinen bir kişi ve aynı zamanda Nemrud’un veziriydi. İbrahim, putlara inanmadığı için babasını bu işten vazgeçirmeye çalışır. Fakat babası doğru yolu bulamaz. Bunun üzerine İbrahim ondan ayrılmak zorunda kalır. Bir gün, herkes şehir dışına kurban kesmeye gidince, bütün putları keserek baltayı en büyük putun boynuna asar. İnsanlar putları böyle görünce İbrahim’i suçlarlar. Ancak İbrahim bunu büyük putun yaptığını söylese de, halk buna inanmaz. Nemrud, kendisini cezalandırmak için büyük bir ateş yaktırır, ardından İbrahim’i ateşe attırır. Allah’ın yardımı ile Hz. İbrahim atıldığı ateş, gül bahçesi olur.¹⁹ Şiirde bu olaya telmih vardır:

Nâr-ı Nemrûdı Hak İbrâhime gülzâr itdi
Âteşe yüz tutaruz berd ü gülistânuz biz (K.120/2-84)

e) İsa:

Meryem’in oğludur. İsa Peygamber, İsrailoğulları’nı doğru yöne yöneltmeye çalışmış; ancak bunda başarılı olamamıştır. Kendisine sadece on iki havarî inanmıştır. Yalnız bu havarîlerden biri ona ihanet etmiş, onun Yahudiler tarafından yakalanmasına yardım etmiştir. Bunun üzerine İsa Peygamber çarmıha gerilerek öldürülmüştür. İnanışa göre, çarmıha bağlandığı an Allah tarafından göğe çıkarılmış; ancak üstünde dünya eşyalarından bir iğne bulunduğu için, dördüncü kata kadar yükselebilmştir. İsa, kıyamet gününün yaklaştığı zamanlarda yeryüzüne inecek ve Deccal’i öldürecektir.²⁰ Divan Edebiyatında sevgilinin nefesi ve dudağı, âşıklara can verdiği için “İsî-nefes ve İsî-leb” olarak anılır:

¹⁸ Pala , “Hızır”, y.z.e., s. 248-249.

¹⁹ Pala, “İbrahim”, y.z.e., s. 272-275.

²⁰ Pala , “İsa”, y.z.e., s. 285-286.

Günüm böyle geçer mi firkatile ol lebi ‘Îsâ
Bizi vaslile yârab eylemez mi bir gice ihyâ (G.145/3-1)

f) Muhammed:

Son peygamber olan Hz. Muhammed, yirmi üç senelik peygamberlik hayatı boyunca çeşitli mücadeleler içinde bulunmuş, hep insanları doğru yola sevk etmeye çalışmıştır. Hiç yalan söylemediği için “Emin” sıfatını taşıyan Hz. Muhammed’in doğuşu ile bazı mucizeler yaşanmıştır. Hz. Muhammed, Ay’ı ikiye bölmeye, yeni diktığı hurma fidanının meyve vermesi, esir geyiğin ondan şefaata dilemesi, parmağından su akıtması, ölüleri diriltmesi, körlerin gözünü açması gibi mucizeleri ile Divan Edebiyatında yerini alır.²¹ Feyzî de, bir kul olarak Hz Muhammed’den şefaata ister:

Dâr-ı fenâda ‘izz ü sa’adete bâr olup
Rûz-ı cezâ şefî’i ola şâh-ı mürselân (K.127/6-21)

g) Musa:

Musa, kazayla birini öldürünce, Firavun’dan korkar ve Mısır’dan Medyen’e kaçar. Orada Şuayb Peygamber’e on yıl hizmet ederek, onun kızıyla evlenir. Sonra ailesiyle Mısır’a dönerken, Tur Dağı’nda Allah’la konuşur. Musa, Allah’ın kendisine görünmesini isterse de, Allah sadece dağa tecelli eder.²² Hz. Musa, Kelimullah olması, Allah’ın tecellisiyle karşılaşması, ışık saçan eli ve Firavun’la olan maceraları ile Divan Edebiyatında sık sık anılır. Beyitte de söylendiği gibi âşık, Hz. Musa’dan el almıştır:

Yed-i beyzâ-yı velî ‘uhdemüze el vireli
Mûsâ-yı vakte ‘asâ münkire su’bânuz biz (K.119/2-72)

h) Nuh:

İnsanoğlu doğru yoldan ayrılınca, Nuh Peygamber Allah tarafından onlara gönderilir. Ancak kendisine sadece oğulları Sam, Ham, Yafes ile hanımları ve birkaç kişi iman eder. Ayrıca kavminin alayına maruz kalır, Nuh’un kavmine beddua etmesi sonucu, Allah bir tufan olacağını bildirir ve kendisine bir gemi yapmasını emreder. Vakit gelince büyük bir tufan kopar ve her şey yok olur.²³ Divan Edebiyatında Nuh’un gemisi âşıkları, tufan

²¹ Pala , “Muhammed”, y.z.e., s. 397-399.

²² Pala , “Musa”, y.z.e., s. 402-403.

²³ Pala , “Nuh”, y.z.e., s. 432-433.

dünya gamlarını simgeler. Bu yüzden âşıklar için bela denizinin seli, gam sayılmaz; çünkü onlar tufanlara bile aldırış etmezler:

Seyl-i bârân-ı belâ ‘âlemi tutsa gam mı
Geş-i Nûh olıcak muhlis-i tûfânuz biz (K.119/2-70)

i) Süleyman:

Hem padişah, hem hükümdar olan Hz. Süleyman’ın babası, Davud’dur. Allah tarafından kendisine birçok mucizeler verilmiştir: Kuşlarla, cinlerle konuşması, rüzgârı yönetmesi gibi... Divan Edebiyatında yüzük, Hüdhüd, karınca, Belkıs ve mühür ile beraber anılan Süleyman, gücün; karınca ise kararlılık ve aczin simgesidir.²⁴

Şevket ü saltanatı taht-ı serâ biz bilürüz
Hâk ü bâd olsa gerek mûr u Süleymânuz biz (K.120/2-85)

i) Yakub:

Yusuf Peygamber’in babası olan Yakub, Yusuf’u diğer oğullarının üstünde tutar ve çok sever. Ona küçükken bir süt anne tutar. Bu süt anne Yusuf’a süt verdiği için kendi çocuğuna süt veremez ve Yakub’a, bir gün çocuğundan ayrılırsın diye, beddua eder. Oğluna hasret kalan Yakub’un ağlamaktan gözleri kör olur. Külbe-i Ahzan’da geçirdiği acı dolu yılların ardından oğluna kavuşur ve gözleri açılır. Divan Edebiyatında Yakub, Külbe-i Ahzan ve Yusuf ile birlikte anılır.²⁵

Eger bin da’vet itsem külbe-i ahzânuma gelmez
Varurmuş bî-tekellûf hâne-i agyâre ol âfet (G.147/7-3)

j) Yusuf:

Yakub’un en sevdiği oğlu olan Yusuf, kardeşlerinin kıskançlığına uğrayarak, bir kuyuya atılır. Sonra kardeşleri geri dönüp, onu buradan çıkarırlar ve bir kervana satarlar. Kervanla Mısır’a giden Yusuf, çeşitli maceralardan sonra, Mısır’a hükümdar olur. Sevgilinin güzelliği Yusuf Peygamber’e benzetilir.²⁶

²⁴ Pala, “Süleyman”, y.z.e., s. 490-492.

²⁵ Pala, “Yakub”, y.z.e., s. 567-568.

²⁶ Pala, “Yusuf”, y.z.e., s. 572-573.

‘Ârızı gül lebi mül saçları reyhân olmuş
Bakmazuz ana gerek Yûsuf-ı Ken’ân olmuş (Müs.134/7-5)

4. Kâbe:

Divan şiirinde âşık için sevgilinin mahallesi Kâbe’dir. Nasıl ki Müslümanlar ibadet için Kâbe’yi tavaf ederlerse, âşık da sevgilinin mahallesini tavaf eder:

Ser-i kûyunda tavâf idemezem ey hânım
Düşmesün boynuna hicrûnle ölürsem kanım (Müs.130/3-2)

5. Mescid-i Aksâ:

Kudüs’te Hz. Süleyman tarafından yaptırılan tapınağın yerine inşa edilen ve Müslümanların ilk kıblesi olan cami Mescid-i Aksâ’dır. Âşıkların kıblesi, sevgilinin yüzü; ibadet yeri, Mescid-i Aksâ; işittikleri ise ezandır:

Kıblemüz vechinedür Mescid-i Aksâmuz odur
Müstemi’-i Habeşî sâmi’-i ezânuz biz (K.119/2-74)

6. Sahabîler:

a) Dört Halife:

Hız. Ebubekir, müslümanlığı ilk kabul eden dördüncü kişi ve İslâm’ın ilk halifesidir. Hız. Muhammed’in en yakın dostudur. Hız. Muhammed, Mirac’ı arkadaşlarına anlatınca birçok kişi duraklamıştır. Ebubekir ise anında onu doğrulamıştır. Bunun için kendisine “Sıddik” (pek doğru) denmiştir. Hız. Ömer, İslâm’ın ikinci halifesidir. Çok âdil olduğu için kendisine “Faruk” (haklıyı haksızdan ayıran) adı verilmiştir. Hız. Osman, İslâm’ın üçüncü halifesidir. Döneminde yaptığı en önemli iş Kur’an’ı çoğaltarak, çeşitli yerlere dağıtması olmuştur.

Fezî Divanı’nda bu üç halifenin de birlikte anıldığı beyit şudur:

‘Adâletle ‘Ömer hulk-ı hasenle dendi Sıddîka
Edeble Hazret-i ‘Osmâna Bekr dense tahkîke (Müs. 139/12-10)

Dört Halife’den Hız. Osman’ın adının geçtiği beyit:

Yok galat söyledüm ey dilber-i şîrîn-harekât
Ziyinet-efzâ-yı hat-ı mushaf-ı ‘Osmân olmuş (G.199/111-2)

b) Âli-i Muhammed: (Hz. Muhammed’in sülalesinden gelenler)

Hz. Muhammed’in amcası olan Hamza, savaşlarda, özellikle Bedir Savaşı’nda büyük yararlılıklar göstermiş; ancak Uhud Savaşı’nda şehit edilmiştir. Hamza, şiirlerde mertliği ile anılır:

Basar merd-i ecel ger Hamza yâhûd Erdeşir olsan
Sunar câm-ı fenâyı sâki ger bây u fakîr olsan (Müs.135/8-7)

Hz. Ali’nin oğlu ve Hz. Muhammed’in torunu olan Hz. Hüseyin, Kerbelâ’da 72 kişiyle beraber, aç ve susuz bırakılarak şehit edilmiştir. Feyzî de bu olaya telmih yaparak, Hüseyin’i şöyle terennüm eder:

Meşhedüm etrâfın almış küşte-gân-ı tîg-i ‘aşk
Gûyiyâ deşt-i Hüseyin-i Kerbelâdur topragum (G.179/71-5)

c) Ashab: (Hz. Muhammed’in en yakın dostları)

Şair ashaba karşı da yakınlık duyar:

Rüşdimüz Hak iledür mürşidimiz hod Hakdur
Çâr- ashâba makarr mü’ min-i erkânuz biz (K.118/2-61)

Ashabdan sayılan bir şahsiyet de Veys-i Karanî’dir. Hz. Muhammed döneminde yaşamış olsa da onun yüzünü görememiştir. Medine’ye onu görmeye gitmiş; ancak Hz. Muhammed’i evde bulamayınca onun gelmesini beklemeden geri dönmüştür. Hz. Muhammed, geri dönünce Karanî’nin kokusunu almış ve hırkasının ona verilmesini vasiyet etmiştir. Mirac yolculuğu sırasında Veys-i Karanî’nin Hz. Muhammed’in ayakkabılarını çevirdiği rivayet edilir.²⁷

Bedevî Ahmediyüz (V)eys-i Karanî²⁸ severüz
Mısriyüz hem Yemenî biri vü Buhrânuz biz (K.119/2-75)

²⁷ Pala , “Veysel Karani”, y.z.e., s. 513-514.

²⁸ Metinde “eys” olarak geçer.

II. DİNÎ TERİMLER

1. Bayram:

Âşık için bayram vuslat demektir. Çünkü bayramın gelmesiyle sevgililer ortaya çıkarlar. Sevgilinin vuslat bayramıyla âşık aklını, başını feda edip, sevgilinin yoluna kurban olur:

Terk-i ser idüb reh-i ‘aşkunda cânlar virdigüm
‘Îd-i vasluna irem diyüb de kurbân oldıgum (G.176/65-3)

2. Cennet Varlıkları:

Feyzî'nin şiirlerinde tespit edilen cennet varlıkları melek, peri, gılman, şeytan ve Rıdvan'dır.

Huri, melek ve peri mefhumlarından sevgilinin güzelliğini anlatmada yararlanır. Gül yanaklı, mercan dudaklı, inci dişli, selvi boylu gibi vasıflara sahip olan huriler, şiirlerdeki sevgiliye benzetilir:

Bizi men' eyleme lutf eyle vâ'iz aşk-ı dilberden
Sana cennetde virsün hûriyi Hak bana gilmânı (G.195/104-4)

Çok güzel ve çekici olduklarına inanılan periler, bir görünüp bir kaybolmaları ve kimi insanları kendilerine âşık etmeleri gibi özellikler taşırlar. Bu sebeple sevgiliye aralarında benzerlik kurulmuştur:

Gülşen-i kûyı tururken ol perî-ruhsârımın
Cennet-i Firdevs olursa varmazın gülzâre ben (G.184/83-2)

Nurdan yaratılmış olan melekler de sevgiliye benzetilmiştir. Melekler iyi huylu ve nur yüzlüdür:

İgen yüz virme mâhum pâdişâhum olma hem-sâye
Meleksün dive yüz virme rakîb-i Ehrimenden geç (G. 148/10-4)

Ancak melek gibi olan sevgili, meleklerin tersine Şeytan (rakip)'in emrini yerine getirir. Rakip, sevgiliyi devamlı aldatmaya, onun nurunu çalmaya çalışır. Bu Şeytan, âşığın rakibidir:

Yok dimez yâr ne söz dise rakîb-i bîdîn
Melegi gör nice fermân-ber-i şeytân olmuş (G. 163/39-5)

Cennet hizmetkârı olan gılman, edebiyatımızda sevgiliye benzetilirken, âşık tarafından da istenen bir varlıktır:

Kevser-i havz-ı cinânı içerüz teşne-lebüz
Mâ'il-i seyr-i behişt âşık-ı gılmânuz biz (K.120/2-95)

Yedi cehennem hâkimi ve kapıcısı olan Malik ve cennetin kapıcısı olan Rıdvân, âşığa benzetilir. Gerçek âşık cennet ve cehennemi fethedendir:

Deste-çûbum eridür nâr-ı cehîm olsa dahı
Feth olur bâb-ı cinân Mâlik ü Rıdvânuz biz (K.120/2-96)

3. Dua:

Feyzî, diğer Divan şairlerinin yaptığı gibi, övdüğü kişinin geleceği ve mutluluğu için duaya başvurur:

Kasr-ı vakâr ü sadr-ı sa'âdetde ol diyu
Dest açdılar du'âsına hep pîr ü nev-civân (K.126/5-19)

Âşık, sevgiliye kavuşmak için Allah'a el açar:

Du'âsın müstecâb it Feyzîyi vasl eyle dildâra
Gürûh-ı evliyâ vü Hayder-i kerrâr için Yârab (G.146/6-5)

Artık sabah vakti olmuştur, makbul olan sabah vakti duası sona ermelidir:

Âsumâna tutdı yüz yeter du'â-yı subh-gâh
Menzile irdi murâdın 'arz-ı dergâh eyledi (G.197/108-2)

4. Kur'an:

Kur'an, Divan şiirinde çeşitli vesilelerle kullanılmıştır. Âşık, kalp levhasının temiz kalmasına şaşılmaması gerektiğini belirtir. Çünkü âşık, Kur'an okuyan hafızdır:

Kalbmüz levhi ‘aceb mi n’ola mahfûz olsa
Kâri’i Hazret-i Hak hâfız-ı Kur’anuz biz (K.118/2-58)

5. Namaz:

Feyzî’nin şiirlerinde dinî unsur olarak namazla ilgili kelimeler de dikkatimizi çeker. Kible, seccade, ezan, dua, mahfil gibi. Ancak bunlar bazen âşık-maşuk arasındaki ilgiyi belirlemek için, bazen de gerçek anlamlarında kullanılmıştır.

Kible sözcüğü Feyzî’nin şiirinde IV. Murad’ı övdüğü kasidede geçer. Murad Han’ın eşiği ve yüzü Feyzî’nin kiblesidir:

Yüz süren dergehine Ka’be-i maksûda irem
Âsitânundur olan kible-i hâcât-ı enâm (K.115/2-10)

Gerçek âşıklar, Allah’ın yolunda seccâdeye baş koyanlardır. Feyzî şiirinde kendinin ve kendi gibi olan âşıkların Allah’ın şahidi olduklarını belirterek, şükran seccadesine yüz sürdüklerini söylüyor:

Şimdi seccâde-i şer’ üzre bizüz şâhid-i Hak
Da’va-i Hak iderüz hüccet ü burhânuz biz (K.118/2-57)

III. AHİRETLE İLGİLİ UNSURLAR

1. Cennet-Cehennem:

Cennet ve cehennemle ilgili olarak cinan, cennet, cehennem, ravza-i Rıdvan, uçmag, gılman, huri, kevser, tuba, behişt ve irem gibi isim ve sıfatlar kullanılmıştır. Bunlardan bazıları cennet ve cehennemle doğrudan, bazıları da sevgili veya övülen kişi ile ilgilidir:

Âşık cennet peşinde değil, cennetin içindekinin peşindedir. Bu durumda, âşık için sevgilisiz bir cennet güzel değildir. Çünkü sevgili olmadan âşığın gönlü eğlenmez:

Dil-rübâsuz bu gönül sanma cinânda eglenür
Adını zikr itmezem kûy-ı filânda eglenür (Müs.137/10-4)

Bir beyitte de cennet yerine “uçmag” sözcüğü kullanılmıştır:

Ko vâ'iz âhiretde uçmağı görşün ki dünyâda
Habîbün kûyîdur 'uşşâk-ı zâra cennetü'l-me'vâ (G.145/3-3)

Sevgilinin yanağına süs veren yanak tüyleri, ravza-i Rıdvân olarak anılan cennetin çimenliğidir. Ancak sevgilinin yanak tüyleri bu çimenlerden daha güzeldir:

Hatt-ı nevküm ruhun üstünde nümâyân oldı
Reşk-i seyr-i çemen-i Ravza-i Rıdvân oldı (G.199/111-1)

Tuba, cennette gölge veren ilâhî, çok büyük, gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan, yaprakları yeşil zümrüt ve meyveleri şeker olan bir ağaçtır. Divan şiirinde sevgilinin boyu tuba ağacına benzetilir.²⁹

Tûbâ-dıraht kâmeti nahl-i hüner durur
Nâzik vücûdı bir gül-i handân-ı gülsitân (K.125/5-2)

2. Kıyamet-Kevser:

Divan'da ahiretle ilgili olarak kıyamet, kevser sözcükleri geçmektedir. Ayrıca Divan Edebiyatında kad, kamet, kıyam sözcükleriyle de sevgiliyle anlam ilişkisi kurulmuştur:

Sevgili servi boyuyla yürüyünce, âşıklar arasında fitne çıkarır ve kıyamet kopar:

Nâzile ger kıyâma gelse nâzik kâmetün
'Uşşâk-ı dil-figâra kıyâmet- resân olur (G.160/32-4)

Ahiretle ilgili bir mefhum da Kevser'dir. Kevser cennette bir ırmağın adıdır. Edebiyatımızda tatlı ve saf şarap anlamında kullanılmıştır:

Vasluna dil teşnedür içmez zülâl-i kevseri
Şâh-ı 'aşkum n'eylerüm zerrîn kabâ vü efseri (Müs. 128/1-5)

²⁹ Pala, İskender, "Tuba", y.z.e., s. 543-544.

IV. DİĞER DİNİ UNSURLAR

1. Din-İman; Kâfir-Müslüman:

İman, kâfir ve müslüman kelimeleri şiirlerde ya sevgiliyle ya da övülen kişi ile ilgili kullanılmıştır.

Feyzî, Ali Paşa'nın son nefesini verirken iman ve Kur'an'la birlikte ölmesini ister:

İde hem-dem ana Hak son nefes îmân ü Kur'ânı
Semend-i cismi sıhhat sâhasında ide cevânı (Müs.139/12-15)

Şair kendisi için de aynı dilekte bulunur:

Yüzini Feyzî-i zârün sana döndür Yârab
Son nefesde anı îmân ile gönder Yârab (K.123/3-35)

2. Ölüm:

Feyzî'nin şiirlerinde ölüm, kurda benzetilmiştir. Görünüşte yedi hastalıklı ölüm kurdu âşıkları bir bir yutmaktadır. Ancak âşıklar manada birer yırtıcı hayvandırlar:

Gürg-i mevt-seb'-i sekâmet bizi kapar bir bir
Suretâ ma'nâda bir yırtıcı hayvânuz biz (K.117/2-41)

Sonuç olarak Feyzî, döneminin diğer şairleri gibi Klâsik Divan şiiri özelliklerini sürdürmüş, aynı konular ve nazım şekilleri çerçevesinde yazmıştır:

Allah suret, şekil ve renkten uzak, münezzeh, mekânsız, her şeyi bilen bir varlıktır. Bu vasıfları 99 isminde toplar. Feyzî'nin bazı beyitlerinde de bu isimler ile zikredilir. Ayetler de iktibas yoluyla kullanılır ki, bunlar bazen tam ibare olarak, bazen ayet içinden bir iki kelime alınarak, bazen de anlam olarak konu edilir. Feyzî, ayet ve hadisleri ya içinden bir iki kelime seçerek ya da tam bir cümle olarak alıntılanmıştır. Yine her Divan şairinde olduğu gibi Feyzî de peygamberleri kıssaları ve mucizeleri ile şiirine konuk etmiştir. Zikredilen peygamberler Âdem, Davud, Eyyub, Hızır, İbrahim, İsa, Muhammed, Musa, Nuh, Süleyman, Yakub ve Yusuf'tur. Feyzî'nin şiirlerinde bahsettiği kutsal mekânlardan Kâbe sevgilinin mahallesi ve Mescid-i Aksa ise âşıkların ibadet yeridir. Feyzî, peygamberlerden sonra dinî karak-

terler bahsinde sahabileri konu eder. Dört Halife, Âl-i Muhammed, ashab nitelikleri, kıssaları ile söylenir. Dinî terimler başlığı altında incelenen bayram ve cennet varlıklarından (huri, melek, gılman, şeytan, Rıdvan), sevgili ile âşık arasındaki münasebetleri ortaya koymada yararlanır. Bayram sevgilinin ortaya çıktığı zamandır. Bu âşık için vuslat demektir. Huri, melek ve peri sevgilinin güzelliğiyle özdeşleşen varlıklardır. Sevgili onlar kadar; hatta onlardan daha güzeldir. Sevgiliyle bağlantılı olan bu unsurların aksine Malik ve Rıdvan âşığı temsil eder. Gılman ise Feyzî'nin şiirinde arzu edilen bir varlığa dönüşür. Dinî terimler başlığı altında yer alan dua unsurunu, Feyzî kasidelerinde övdüğü kişinin şahsında kullanır. Dua bazen de sevgilisine kavuşmak için el açan âşığın dilinde can bulur. Kur'an, Divan Edebiyatında sevgilinin yüzü, âşık ise onu okuyan hafızdır. Feyzî de aynı bahsi terennüm eder. Dinî terimlerin sonucusu namaz ve onunla ilgili terimler (kible, secde, ezan, dua, mahfil) doğrudan âşık-maşuk arasındaki ilgiyi ifade eder ya da gerçek anlamlarıyla kullanılır. Ahiretle ilgili unsurlar başlığında yer alan cennet-cehennem ve bu mekânlarda yer alan öğeler (gılman, huri, kevser, tuba, kıyamet) ile diğer dinî unsurlar (din-iman, kâfir-müslüman, ölüm) başlığı altında toplananlar, yine sevgili veya övülen kişiyle alâkalı olarak anılmıştır. Görüldüğü gibi Feyzî, diğer Divan şairlerinin kullandığı dinî kavramların dışına çıkamayan bir şairdir.